

הערות לפרק 18

"הפתרון הסופי"

מומלץ להקצות לפרק זה כ-10 שיעורים.

1. יעדים

בתום לימוד פרק זה מצופה מהתלמידים:

- ☞ לדעת שהרצח השיטתי של היהודים החל עם פלישת גרמניה לברית המועצות.
- ☞ להבין את ההסברים השונים שמספקים ההיסטוריונים החוקרים את הנושא ביחס לקשר שבין תחילת הרצח השיטתי של היהודים לבין המלחמה בברית המועצות.
- ☞ [בתוך כך מצופה מהתלמידים להבין כי לכל אירוע היסטורי יש גורמים רבים וכי מוצגים בפניהם כמה מהבולטים שבהם.]
- ☞ להבין כי לא קיימת סתירה הכרחית בין ההסברים השונים שההיסטוריונים מספקים.
- ☞ להבין את הקשר שבין האידיאולוגיה הנאצית לבין הרצח השיטתי של היהודים.
- ☞ לדעת מדוע התכנסה ועידת ונזה (מטרות כינוס הוועידה).
- ☞ לדעת שבישיבה השתתפו נציגים בכירים של המערכת המנהלית במשטר הנאצי.
- ☞ לדעת מהם הנושאים שנדונו בוועידה ואילו החלטות התקבלו בה.
- ☞ להבין כיצד הניחה הוועידה את התשתית המנהלית שהייתה דרושה לביצוע הפתרון הסופי.
- ☞ לדעת כי בוועידה זו לא הוחלט על הפתרון הסופי וכי חלק מההחלטות שהתקבלו בה לא יצאו אל הפועל.
- ☞ להבין במה טמונה חשיבותו של פרוטוקול הוועידה.
- ☞ לדעת כיצד פעלו שיטות ההשמדה.
- ☞ להבין מדוע בחרו הנאצים לעבור משיטת רצח אחת לאחרת.

2. קשיים צפויים

הנושא הנדון בפרק זה הוא אחד הקשים ביותר ללימוד מבחינה רגשית, אם לא הקשה שבהם. ראו התייחסות לכך בפרק 14. אפשר להשתמש בקטעי מקור מספר 7, 10 ו-11 כדי לעסוק בהיבט זה של השואה.

3. הצעות דידקטיות

א. הקשר בין המלחמה בברה"מ לבין ההחלטה להשמיד את היהודים

- ☞ חלקו הראשון של הפרק מנסה להשיב על השאלה: מדוע החלו הנאצים ברצח השיטתי של היהודים דווקא בנקודת זמן מסוימת ודווקא בארץ מסוימת? דבר זה עלול לגרום לכך שחלק מהתלמידים יטו לנתק אירוע זה (הרצח השיטתי) מכל הסוגיות שנלמדו קודם לכן. חשוב שהתלמידים יתייחסו אל הרצח השיטתי כחלק מתהליך ולא כאירוע נקודתי מנותק.
- ☞ בהקשר זה ראוי לעסוק שוב באידיאולוגיה הנאצית ובמרכזיות שנאת היהודים בה. אמנם אי אפשר לקבוע בוודאות כי היטלר שאף מלכתחילה להשמיד את היהודים, אולם חשוב להדגיש בפני התלמידים את הקשר שבין האידיאולוגיה הנאצית לבין ההחלטה להשמידם. חלק מהשאלות המובאות בסוף הפרק מכוונות להשגת יעדים אלה ולכן חשוב לעסוק בהן במפורש בכיתה.
- ☞ חשוב להדגיש בפני התלמידים כי בברה"מ חי הריכוז הגדול ביותר של יהודים שנמצא במדינה כלשהי. הבנת עובדה זו עשויה להקל על התלמידים להבין את הקשר בין הפלישה לברה"מ לבין ראשית הרצח ההמוני של היהודים.

- ⦿ חשוב להדגיש את הקשר שבין ההיסטוריה הכללית לבין ההיסטוריה היהודית.
- ⦿ חשוב מאוד להשתמש במפה המוצגת בפרק ולהתעכב בה על הפלישה הנאצית ועל האזורים שבהם בוצע הרצח בבורות הירי.

ב. השלבים בביצוע הפתרון הסופי

- ⦿ הסעיפים העוסקים בביצוע הפתרון הסופי ממוקדים בצד הטכני של הרצח השיטתי של היהודים. ייתכן שחלק מהתלמידים יטו לנתק את האירועים המתוארים בפרק זה מכל הסוגיות שנלמדו קודם לכן. חשוב שהתלמידים יתייחסו אל הרצח השיטתי ואל השינויים שחלו באופן ביצועו כחלק מתהליך ולא כאירועים נקודתיים ומנותקים. לצורך כך ראוי לעסוק שוב באידיאולוגיה הנאצית ובנושא המרכזי בה: שנאת היהודים. השאלה האחרונה המובאת בסוף הפרק נועדה לסייע בהשגת יעד זה.

⦿ לסיכום יחידת הלימוד העוסקת בשיטות ההשמדה אפשר להשתמש בטבלת הסיכום הבאה:

שיטת הרצח	מתי החל הרצח?	היכן התבצע הרצח?	מספר הנרצחים היהודים	הסיבה להפסקת השימוש בשיטת רצח זו
בורות הירי	מקיץ 1941, לאחר הפלישה לברה"מ	ברה"מ	כ-1,300,000 מהיהודים שחיו בשטחי ברה"מ	מגע ישיר עם הנרצחים; קושי לשמור על סודיות
משאיות הגז	מאוקטובר 1941	במחנה חלמנו שבמזרח פולין	כ-320,000 יהודים, שהובאו בעיקר מפולין	מגע ישיר עם הנרצחים
מחנות מבצע ריינהרד	ממרס 1942	במחנות בלז'ץ, סוביבור וטרבליקנה, שנמצאו במזרח פולין	כ-1,700,000 יהודים, שהובאו בעיקר מפולין	רוב יהדות פולין הושמדה; מרידות שפרצו במחנות האיצו את תהליך סגירתם
מחנה מיידינק	חורף-אביב 1942	המחנה נמצא במזרח פולין	כ-120,000 יהודים שהובאו מרחבי אירופה	מסוף 1942 החל מחנה ההשמדה אושוויץ לפעול כאתר רצח מרכזי. הנאצים ניסו לחסל את המחנה עם התקרבות הצבא האדום
מחנה אושוויץ-בירקנאו	ממרס 1942	המחנה נמצא בדרום מערב פולין	כ-1,500,000 יהודים שהובאו מדרום אירופה וממערבה	בעלות הברית נכנסו למחנה ושחררו את האסירים שנותרו בו

ג. ועידת ונזה

- ⦿ כדאי לפתוח בהסבר על המקום שבו התכנסה הוועידה, וילה על שפת אגם בפרוורי ברלין (הווילה משמשת היום אתר הנצחה). על התלמידים להבין כי הדיון על השמדת היהודים התקיים באווירה פסטורלית, אגב עישון סיגרים וארוחה דשנה (אפשר להראות קטע מתוך יוטיוב, ראו המלצה לסרט בהמשך).
- ⦿ חשוב להדגיש בפני התלמידים כי בוועידה כונסה הצמרת האזרחית של הממשל הנאצי.
- ⦿ חשוב להציג בפני התלמידים את פרוטוקול הוועידה, על הנושאים שנדונו בו ועל ההחלטות שהתקבלו בו. חשוב במיוחד להתעכב על הטבלה הכלולה במסמך, תוך פירוט המדינות והמספרים המופיעים בה, ולהתעכב על משמעותם.

חשוב לנתח את הנושאים שהועלו בוועידה ואת ההחלטות שהתקבלו בה. לאחר הניתוח יש לקיים דיון בערכים שבאו לידי ביטוי בוועידה ולערכים שלא באו לידי ביטוי. בתום הדיון על התלמידים להבין כי ערכים כגון אהבת אדם, סובלנות וכיבוד השונה לא קיבלו כל ביטוי על ידי משתתפי הוועידה, למרות שאפשר היה לצפות לכך מתוך הכשרתם המקצועית ורמת השכלתם של המשתתפים (ראו בעניין זה גם סעיף 8 להלן).

4. הצעות לדיון נוסף בכיתות חזקות

לשם העשרה אפשר לעסוק בכיתה בשאלות הבאות:

ה"פתרון הסופי" כ"אינטרס" של הנאצים: כל מנהיג פוליטי המנהל מלחמה שואף לקדם באמצעותה יעדים עתידיים מסוימים, שכן המלחמה כשלעצמה אינה מטרה (אפילו האידיאולוגיה הפשיסטית, המקדשת את המלחמה, שואפת להשיג באמצעותה יעדים מסוימים). יעדים אלה משפיעים על האופן שבו המנהיגים מנהלים את המלחמה. איזה מהסברי היסטוריונים (המוצגים בסעיף 1 בפרק) באשר להחלטת הנאצים להוציא אל הפועל את הפתרון הסופי נותן ביטוי לקביעה זו בצורה הקרובה ביותר? נמקו.

כיצד אפשר להסביר את נכונותם של בני אדם, ובהם אנשי האס-אס ומשתפי הפעולה, לרצוח בני אדם בדם קר?

בהקשר זה כדאי למקד את התלמידים באידיאולוגיה הנאצית כגורם מרכזי. עליהם להבין כי בני אדם מסוגלים לעשות דברים הנוגדים את האינסטינקטים היסודיים שלהם כבני אדם. עליהם להבין כי יש בכוחה של אמונה עיוורת באדם ו/או באידיאולוגיה להביאם לידי כך.

במקביל יש מקום להתייחס גם לגורמים נוספים, פרזואיים יותר, ובהם שאיפה לקידום אישי בארגון שאליו השתייכו הרוצחים, שאיפה לעמוד בציפיות החברה הסובבת, שאיפה לרווח כלכלי וכולי.

האם הבנת הגורמים שהובילו לרצח מבטאת הבנה לרוצחים?

חשוב שהתלמידים יבינו כי הבנת התהליכים שהובילו לעליית הנאצים ולשוואה אין משמעה הבנה של עצם ביצוע מעשי הרצח.

אפשר למצוא תמונות רבות, שצולמו ברובן על ידי אנשי האס-אס, של מעשי הרצח המוקדמים בבורות הירי. אולם אי אפשר למצוא תמונות ממעשי הרצח המאוחרים יותר, שבוצעו בתאי הגזים. האם תוכלו לשער מדוע?

על התלמידים להבין שהנאצים אסרו לצלם את מעשי הרצח, כדי למנוע דליפת מידע על מעשים אלה. חיילים נאצים שהפרו את ההוראות הועמדו לדין. התצלומים הראשונים מבטאים את אי הסדר ששרר במערכת הנאצית בשלבי הרצח הראשונים וכי היעדרם של תצלומים מאוחרים יותר מבטא את הלקחים שהפיקו הנאצים מהתנהלותם המוקדמת (הלקחים מובאים בפרק עצמו).

מדוע השתמשו הנאצים בפרוטוקול ועידת ונזה בלשון נקייה? בפרוטוקול הוועידה נעשה שימוש בלשון נקייה. אין מדובר בו בהרעבת יהודים למוות, אלא במוות טבעי; אין מדובר בו בהשמדת יהודים, אלא בטיפול מיוחד. אילו סיבות היו עשויות להיות למנסחי הפרוטוקול להשתמש בלשון זו?

5. קטעי מקור נוספים לשימושכם

קטע מספר 13 – ההיסטוריון איאן קרשו על ההחלטה להשמיד יהודים¹

"[...] לא מקרה הוא שהמלחמה במזרח הביאה לידי רצח עם. המטרה האידיאולוגית למחוק את 'הבולשביזם היהודי' עמדה במרכזה, לא בשוליה, של מה שתוכנן ככוונה תחילה להיות 'מלחמת השמדה'. היא הייתה שזורה לבלי הפרד במערכה הצבאית. השמדת עם בתור תו מאפיין של הסכסוך נקבעה מימיה הראשונים של הפלישה, בפעילות הרצחנית

¹ איאן קרשו, היטלר: נמסיס, עמ' 405.

של האיינזצגרופן ובסיועו של הוורמאכט. עד מהרה עתיד הסכסוך להתפתח לתוכנית כוללת של השמדת עם, שהעולם לא ראה כמותה מעולם [...]"

1. מדוע, לדעת קרשו, אי אפשר היה להפריד בין המערכה הצבאית בברה"מ לבין "מלחמת ההשמדה"?
2. איזה מההסברים שמציגים ההיסטוריונים לשאלת הקשר שבין תחילת ההרג ההמוני של היהודים ובין המלחמה בברה"מ משתקף בדברי קרשו? נמקו.

קטע מספר 14 – יוזף גבלס, שר התעמולה, מתאר ביומנו מפגש שקיים היטלר עם כ-50 ממנהיגי המפלגה הנאצית בדצמבר 1941¹

"[...] ביחס לבעיה היהודית, הפיהרר נחוש בדעתו לחולל שינוי מוחלט. הוא מנבא, שאם היהודים יגרמו למלחמת עולם נוספת, הם ימיטו על עצמם השמדה. אלה אינם דיבורים בעלמא. מלחמת העולם כבר כאן. התוצאה שלה חייבת להיות השמדת היהודים. יש להתייחס אל הסוגיה הזאת ללא רגשות. אל לנו לגלות אהדה ליהודים, אלא לעם הגרמני בלבד. אם העם הגרמני כבר הקריב כ-160,000 נפש בחזית המזרחית, ייאלצו יוזמיו של הסכסוך הזה לשלם על כך בחייהם [...]"

קטע מספר 15 – אוטו אולנדורף, מפקד איינזצגרופה D, על חלקו ברצח היהודים בבורות הירי בברית המועצות²
 "[...] קיבלתי פקודה להיות עם האיינזצגרופה ברוסיה. היו שם 500 איש. רובם משטרה רגילה ו-אס-אס חמוש [...]"
 אז רק בריגדיר גנרל. זה היה ב-1941-1942 [...] היהודים נורו באופן צבאי, בשרשרת. כדור לכל יהודי. [...]"

- האם הקורבנות היו גברים, נשים וילדים?
- כן.
- האם הרגשת שאתה עושה את הדבר הנכון?
- לא נאלצתי לעשות זאת בעצמי [...] אני לא עשיתי כלום [...]
- האם שנתך הופרעה?
- כמובן. נאלצתי לשחרר אנשים שסבלו מהתמוטטויות עצבים.
- הרבה?
- [היו] כמה.
- [האם] היו סדיסטים בין המוציאים להורג בצוות שלך?
- לא. האנשים האלה קיבלו פקודה לעשות את זה [...] אז הם עשו את זה [...]
- האם היה סף גיל?
- לא היה סף גיל [...] תודה לאל מעט מאוד ילדים נורו.
- כמה [ילדים נורו]?
- אני לא יודע, בקושי אלף [...]
- מה היה המקסימום [של מעשי רצח] ליום?
- 4,000-5,000 ליום.
- האם היהודים ידעו שהם הולכים אל מותם?
- [הם ידעו על מותם] בערך עשר דקות לפני הירי.
- איך יכלו פעוטות קטנים לעמוד זקוף בזמן הירי?
- אני לא יודע, לא ראיתי פעוטות.

¹ מעובד מתוך: ליון ולן, 2012, עמ' 56.
² מעובד מתוך עדות שמסר אולנדורף בכלא בעת משפט נירנברג בשנת 1946. הריאיון המלא מופיע בתוך: לאון גולדנסון, שם, עמ' 275-285.

- לא היו דיווחים?

- [לא, הין] רק מספרים [...]

1. כיצד נרצחו היהודים, על פי המתואר בדברים אלה?

2. אילו מהגורמים שבעטיים נטשו הנאצים שיטת רצח זו באים לידי ביטוי בקטע? נמקו.

3. על איזו שאלה נמנע אולנדורף מלהשיב? האם תוכלו לשער מדוע בחר בתגובה זו?

קטע מספר 16 – אוטו אולנדורף, מפקד איינזצגרופה D, על הוראות הפעולה שהעביר לפקודיו בבורות הירי¹

"[...] אנשי האינזצגרופה שנבחרו היו נכנסים לכפר או לעיר והיו מצווים על האזרחים היהודים המכובדים לכנס את כל היהודים לשם יישובם מחדש. הם היו מתבקשים למסור את דברי-הערך שלהם למפקדי היחידה. זמן קצר לפני ההוצאה להורג היה עליהם למסור גם את בגדיהם העליונים. הגברים, הנשים והילדים היו מובלים למקום ההוצאה להורג, שהיה ברוב המקרים ממוקם בקרבת חפירה אנטי-טנקית עמוקה [שהוכנה קודם לכן על ידי הצבא האדום]. היו יורים בהם כשהם כורעים ברך או עומדים והגוויות היו מושלכות לחפירה [בעקבות הירי]. מעולם לא הרשיתי שיחידים באיינזצגרופה יבצעו את ההוצאה-להורג ברייה [באופן אישי], אלא ציויתי שמספר אנשים יירו בעת ובעונה אחת, על-מנת שלא ייווצר מצב של אחריות אישית ישירה [שהייתה עלולה להעיק על נפשם של הירורים]. אולם מפקדי היחידה או אנשים שמונו לשם כך במיוחד נאלצו לירות את הכדור האחרון באותם קורבנות שלא מתו מיד. למדתי משיחות עם מפקדי-עוצבות אחרים כי הם דרשו מהקורבנות שישכבו על הארץ, על מנת שיירו בעורפם. לא הסכמתי עם שיטות כאלה [...]

1. כיצד אולנדורף הנחה את אנשיו לפעול בעת הירי?

2. אילו שיקולים שהובילו לשינוי שיטת השמדה זו באים לידי ביטוי בדברים אלה? נמקו.

קטע מספר 17 – אדולף אייכמן, קצין אס-אס ומהאחראים המרכזיים לביצוע הפתרון הסופי, מספר על המראות שראה במחנה ההשמדה חלמנו²

"[...] ראיתי יהודים ויהודיות עירומים עולים למשאית סגורה, ללא חלונות. אחרי שהדלתות ננעלו הופעל המנוע. גז הפליטה זרם בחופשיות לתוך המשאית הסגורה. רופא בחלוק לבן התבונן מדי פעם דרך חור מיוחד לתוך המשאית, והציע גם לי לראות את מה שהתרחש שם [...]. אחר כך החלה המשאית לנוע. נסעתי בעקבותיה למעין קרחת יער. כאשר הגענו, המשאית עצרה ליד חפירה גדולה. הדלת נפתחה וממנה נשפכו הגוויות לתוך החפירה. אחת על גבי השנייה [...]. ראיתי אותם עדיין חיים. כהרף עין הם הפכו לגוויות. אחר כך קפץ לתוך החפיר אדם לבוש בבגדים אזרחיים. הוא בדק את פיותיהם של המתים ועם צבת עקר את שיני הזהב שלהם [...]

1. אילו מהקשיים שהובילו את הנאצים לשנות את שיטת ההשמדה במחנה חלמנו באים לידי ביטוי בקטע זה? נמקו.

קטע מספר 18 – מתוך עדותו של קורט גרשטיין, מהנדס אנטי-נאצי שעבד בשירות האס-אס ואשר ניסה לפעול להפסקת הרצח, על ההשמדה בגזים במחנה בלז'ץ³

"[...] [בדרך לתאי הגזים] עמד איש אס-אס חזק שנהג לומר למסכנים האלה בקול מלטף: 'לא יקרה לכם מאומה. עליכם רק לנשום עמוק. זה מחזק את הריאות. נשימה זו הכרחית בגלל המחלות המדבקות, זה חיטוי טוב!' על השאלה בעניין גורלם נהג להסביר להם: 'הגברים יצטרכו כמובן לעבוד, לסלול כבישים ולבנות בתים. הנשים לא צריכות לעבוד. הן יוכלו, אם ירצו בכך, לעזור במשק הבית או במטבח'. אצל אחדים מהמסכנים האלה נצנץ עוד פעם זיק קטן של תקווה, מספיק כדי להובילם ללא התנגדות לתאי המוות. הרוב הבינו את העומד להתרחש. הריח הסגיר את גורלם [...]

1. מה עורר ביהודים שהובלו למותם זיק של תקווה?

2. מה הייתה המטרה שאותה ביקש איש האס-אס להשיג באמצעות דברים אלה?

¹ הדברים נמסרו בתצהיר שהוגש לבית המשפט בנירנברג לאחר המלחמה. מעובד מתוך: אריה כרמון, השואה, חלק א', (ת"ל: ירושלים; תשמ"א), עמ' 278.

² הדברים מתועדים בזיכרונות שכתב בעת שהיה בכלא בישראל, עמ' 8. הציטוט מעובד מתוך: ליון ולן, 2012, עמ' 223.

³ מעובד מתוך: ארד, גוטמן ומרגליות, השואה בתיעוד, עמ' 279.

היי סקול ספרי הכנה איכותיים לניגשים לבחינות הבגרות

משרדנו: ת.ד 3 מעלה אדומים 98100, טל' 02-5905479, פקס: 077-4246600

בקרר באתרנו: www.hi-school.co.il דוא"ל: support@hi-school.co.il

קטע מספר 19 – רודולף הס, מפקד מחנה ההשמדה אושוויץ, על מקומו של מחנה ההשמדה ב"פתרון הסופי"¹

"[...] בערך בקיץ של שנת 1941 פנה אלי אישית שלישו של הימלר, מפקד האס-אס, ומסר לי כי הימלר רוצה לפגוש אותי. בעת הפגישה ביקש הימלר מהשליש לצאת מהחדר, וזאת בניגוד למנהגו הרגיל. כאשר השליש יצא הוא מסר לי בסוד את הדברים הבאים: 'הפיהרר הורה לפתור את הבעיה היהודית. אנו, האס-אס, אמורים להיות האחראים לביצוע הוראה זו. תחנות ההשמדה במזרח אינן יכולות למלא את המשימה בקנה-המידה הרחב שבו מדובר. כיוון שכך החלטתי למטרה זאת באושוויץ, ראשית משום שמיקום המחנה נוח בכל הנוגע לתקשורת טכנית ושנית משום שיהיה קל לשמור על האזור שמסביב למחנה לצורכי הסוואה [...] שטורמבנרפיהרר [דרגת קצונה באס-אס] איימן יפגוש אותך בקרוב ויספק לך פרטים נוספים' [...]"

1. מדוע ביקש הימלר משלישו לצאת מהחדר?
2. מהם השיקולים שהנחו את הנאצים להקים מחנה השמדה באושוויץ, לפי עדות זו?

6. סרטים מומלצים

"אמן"

סיפורו של אולריך קורט גרשטיין, כימאי וקצין אס-אס אשר פיתח את גז הציקלון B להשמדת מזיקים. לאחר שגילה כי הגז נועד להשמדת יהודים העביר את המידע לידי האפיפיור פיוס ה-12 וניסה להשפיע עליו להתערב כדי להפסיק את הרצח. הסרט מציג שוב ושוב את הרכבות הנוסעות למחנות ההשמדה עמוסות בנוסעים, שרובם היו יהודים, וחוזרות ריקות.

גרמניה, צרפת, רומניה; 132 דקות; 2002.

אם תבחרו להציג את הסרט בפני התלמידים, כדאי למקד את הצפייה באמצעות שאלות מכוונות, כגון:

1. מתי גרשטיין נחשף לראשונה למעשי הרצח?
 2. לאילו גורמים ובאילו דרכים ניסה גרשטיין להעביר מידע על הרצח?
 3. באילו גורמים נעזר גרשטיין?
 4. מה הייתה תגובתו של האפיפיור למידע שהעביר אליו גרשטיין?
- מומלץ להראות לפחות את הקטע המציג המתת חסד.

"הפתרון הסופי" (באנגלית: "Conspiracy")

סרט תיעודי בהפקת HBO ו-BBC על ועידת ונזה. הסרט מציג את ההכנות לוועידה, את הדמויות שהשתתפו בה, את האווירה הנעימה ששררה במהלכה ואת מהלך הדין. בסרט מוצגים דיונים מפורשים על מעשה הרצח, אף על פי שאלה לא הועלו על הכתב בפרוטוקול הישיבה (כנראה מתוך זהירות).

96 דקות; 2001.

אם תבחרו להציג סרט זה בפני התלמידים, כדאי למקד את הצפייה באמצעות שאלות מכוונות, כגון:

1. מה הייתה הבעיה שהציג היידריך בפני משתתפי הוועידה?
2. מה ביקש היידריך מהמשתתפים?
3. באילו דרכים הבהיר היידריך למשתתפי הוועידה כי לא הוזמנו כדי לבטא את דעותיהם?
4. באילו סוגיות התעוררו מחלוקות בין משתתפי הוועידה? כיצד יושבו מחלוקות אלה?
5. תארו את האווירה ששררה במהלך הוועידה.

¹ הדברים נכתבו באוטוביוגרפיה שכתב בעת שהותו בכלא בקרקוב בשנים 1946–1947. מעובד מתוך: כרמון, השוואה, חלק א', עמ' 270.

7. אתרי אינטרנט מומלצים

- Ⓜ הרצאה מצולמת של פרופ' דינה פורת באתר יוטיוב בנושא "מחנות ההשמדה ואתרי ההרג". 2004; 85 דקות.
- Ⓜ ההרצאה עוסקת במעבר מהשמדה בבורות הירי למחנות ההשמדה, במספר המחנות, בדרכי פעולתם ובמספר הקורבנות. בהרצאה מוצגת מפת טרבלינקה כדוגמה מייצגת של מה שקרה במחנות. מומלץ כהעשרה למורים.
- Ⓜ הרצאה מצולמת של פרופ' שאול פרידלנדר באתר יוטיוב בנושא "הבעיה היהודית במלחמת העולם השנייה". ההרצאה עוסקת בשיקולים שהובילו את הנאצים לבצע את הפתרון הסופי. 26 דקות. ההרצאה התקיימה ביד ושם. 2009. מומלץ כהעשרה למורים.
- Ⓜ אתר יד ושם: ראו "תיק נושא: הפתרון הסופי".

8. העשרה

משתתפי ועידת ונזה:

- Ⓜ **ריינהרד היידריך:** מנהל הישיבה. ראש המשרד הראשי לביטחון הרייך, המושל בפועל של בוהמיה ומורביה והממונה על ביצוע הפתרון הסופי. היה אחראי על גירוש והשמדה של יהודי מזרח אירופה.
- Ⓜ **אדולף אייכמן:** מזכיר הישיבה ואחראי על הצד המנהלי שלה. ראש המשרד לענייני יהודים באס-אס. היה אחראי על תיאום גירוש היהודים להשמדה. ניהל מקרוב ובאופן אישי את שליחת יהדות הונגריה לאושוויץ. נחשב בקרב הנאצים מומחה לענייני יהודים ופקיד חרוץ ויעיל.
- Ⓜ שלח הזמנות למשתתפי הוועידה, הכין את טבלת היהודים שנועדו להיכלל במסגרת "הפתרון הסופי", רשם את הנושאים שנדונו בישיבה ולבסוף ערך את הפרוטוקול שלה, בהקפדה על סינון ביטויים שהיו עלולים להסגיר את מהותו האמתית של "הפתרון הסופי". (ייתכן שבישיבה נכח גם רולף גינטר, סגנו של אייכמן, כדי לסייע לו בהכנת הרשימות).
- Ⓜ **ד"ר אלפרד מאייר:** דוקטור למדע המדינה. ממלא מקום השר במשרד לשטחים כבושים במזרח. בישיבה דרש להחיל את הכללים שנקבעו על היהודים גם על בני התערובת.
- Ⓜ **ד"ר גיאורג ליברנד:** דוקטור לפילוסופיה. מנהל מחלקה במשרד לשטחים כבושים במזרח.
- Ⓜ **ד"ר וילהלם שטוקרט:** דוקטור למשפטים. מזכיר מדינה במשרד הפנים.
- Ⓜ **אריך ניומן:** בעל תואר ראשון במשפטים ובכלכלה. מזכיר מדינה במשרד ל"תכנית ארבע השנים". ייצג בוועידה את משרדי הכלכלה, העבודה, המזון, התחבורה והתחמושת.
- Ⓜ בישיבה דרש לדחות את גירוש היהודים שהועסקו תפקידים חיוניים בחברות שתרמו ישירות למאמץ המלחמתי של גרמניה.
- Ⓜ **רולנד פרייזלר:** דוקטור למשפטים. מזכיר מדינה במשרד המשפטים.
- Ⓜ **ד"ר יוזף ביהלר:** דוקטור למשפטים. ממלא מקומו של הנס פרנק, מושל הממשל הכללי בפולין (הגנרל-גוברנמן).
- Ⓜ **מרטין לותר:** תת מזכיר המדינה במשרד החוץ.
- Ⓜ בוועידה הציע להתרכז בגירוש היהודים שנמצאו בדרום אירופה, במזרחה ובמערבה, ולא ביהודים שנמצאו בצפון אירופה, בשל מספרם הנמוך של אלה ובשל חשש מפני התנגדות האוכלוסייה הכללית.
- Ⓜ **ד"ר גרהרד קלופפר:** דוקטור למשפטים. מנהל מחלקה בלשכת המפלגה הנאצית וסגנו של מרטין בורמן, ראש לשכת הקנצלר.
- Ⓜ **פרידריך וילהלם קריצינגר:** בעל תואר ראשון במשפטים. סגן מנהל לשכת הקנצלר.

- ⦿ **אוטו הופמן:** ראש המשרד הראשי של האס-אס לענייני גזע והתיישבות. אחראי לביצוע תכנית הגרמניזציה – גירוש אוכלוסייה מקומית נחותה ויישוב אוכלוסייה גרמנית במקומה.
בוועידה דרש לעקר את כל בני התערובת.
- ⦿ **היינריך מילר:** מפקד הגסטפו. אחראי על דיכוי התנגדות פוליטית למשטר. נודע כ"גסטפו מילר", בשל אכזריותו ו"יעילותו".
- ⦿ **ד"ר קרל אברהרד שנגרת:** מפקד משטרת הביטחון בממשל הכללי בפולין. דוקטור למשפטים.
- ⦿ **ד"ר רודולף לנגה:** דוקטור למשפטים. מפקד משטרת הביטחון והאס-אס בלטביה.

9. לקריאה נוספת

1. האנציקלופדיה העברית, "אשוויץ", כרך ב', עמ' 324–332; "מידנק", כרך כ"ג, עמ' 127–130; "שואה", כרך ל"א, עמ' 485–495.
2. האנציקלופדיה של השואה, ישראל גוטמן (עורך), (פועלים; תל אביב; תש"ן, 1990), "אשוויץ", עמ' 41–54; "איינזגרופן", עמ' 80–88; "באבי יאר", עמ' 145–146; "בלז'ץ", עמ' 190–194; "ועידת ונזה", עמ' 443–445; "חלמו", עמ' 503–504; "טרבלינקה", עמ' 523–528; "מחנות השמדה", עמ' 690–691; "משאיות גז", עמ' 762–764; "סוביבור", עמ' 843–847; "ס"ס", עמ' 873–876; "פונר", עמ' 961; "פקודת הקומיסרים", עמ' 986–987; "(ה)פתרון הסופי", עמ' 1021–1023; "ציקלון בה", עמ' 1037–1038; "ריינהרד, מבצע", עמ' 1164–1166; "תאי גזים", עמ' 1225–1226.
3. שלמה אהרונוסון, היטלר, בעלות הברית והיהודים, (הקיבוץ המאוחד, מכון בן גוריון; תשס"ח, 2008), עמ' 20–135.
4. שלמה אהרונוסון, המלכודת הנאצית, (מודן, משרד הביטחון; 2011), עמ' 9–18, 42–56, 67–79.
5. כריסטופר בראונינג, גדוד מילואים 101 של משטרת הסדר ו"הפתרון הסופי" בפולין, (עליית הגג, ידיעות אחרונות, חמד; תל אביב; 2004).
6. עמר ברטוב, צבאו של היטלר – חיילים, נאצים ומלחמה ברייך השלישי, (דביר; תל אביב; 1998).
7. כריסטופר יורגן מתיאוס בראונינג, הדרך אל הפתרון הסופי: התפתחות המדיניות הנאצית כלפי היהודים – ספטמבר 1939 – מרס 1942, (יד ושם, ירושלים, 2004).
8. ישראל גוטמן, מיכאל ברנבאום (עורכים), אשוויץ-אנטומיה של מחנה מוות, (יד ושם; ירושלים; 2003).
9. גדעון האוזנר, משפט אייכמן בירושלים, (יד ושם, הקיבוץ המאוחד, בית לוחמי הגטאות; 2001), עמ' 69–88.
10. פרדינאנד האס, הקומנדנט מאשוויץ מעיד: רשימותיו של רודולף האס, (בית לוחמי הגטאות, הקיבוץ המאוחד; תל אביב; 1946).
11. יאן טומש גרוס, שכנים: השמדתה של הקהילה היהודית בידוונבה שבפולין, (יד ושם, חמד, ידיעות אחרונות; ירושלים, תל אביב; 2001).
12. לני יחיל, השואה: גורל יהודי אירופה 1932–1945, (שוקן; ירושלים ותל אביב; תשמ"ז, 1987), עמ' 360–367, 426–465, 488–541, 733–748.
13. אברהרד יקל, היטלר: השקפת עולמו וחותרו בהיסטוריה, (פועלים; תש"ן, 1990), עמ' 124–143.
14. מיכאל ירון, הוראת נושא השואה בשיעורי ההיסטוריה בחטיבה העליונה, (יד ושם; ירושלים; 2004).
15. פרימו לוי, הזהו אדם?, (אפקים, עם עובד; תל אביב; 2000).
16. איתמר לויין ושלומית לן, הנדון: השמדה, ועידת ואנזה והפתרון הסופי, (מודן; 2012).
17. יגאל לוסין (מבוסס על סדרת טלוויזיה שהפיקה רשות השידור), עמוד האש: פרקים בתולדות הציונות, (כתר, שקמונה; תשמ"ב, 1982), עמ' 309–344.

18. דן מכמן, בימי שואה ופקודה: רצח היהודים: הוגיו, מבצעיו, שלביו, (האוניברסיטה הפתוחה; תל אביב; 1985), יחידה 7, עמ' 42–55.
19. דן מכמן, "הפתרון הסופי של שאלת היהודים – התגבשותו ויישומו: מצב המחקר", בשביל הזיכרון, 42, (יד ושם; ירושלים; 2001), עמ' 4–21. [אפשר למצוא את המאמר גם באתר יד ושם.]
20. דן מכמן, בימי שואה ופקודה: רצח היהודים: הוגיו, מבצעיו, שלביו, (האוניברסיטה הפתוחה; תל אביב; 1985), יחידה 7, עמ' 97–107.
21. ג'ראלד פלמינג, היטלר ו"הפתרון הסופי", (יד ושם; ירושלים; 1987).
22. ויקטור פראנקל, האדם מחפש משמעות, (דביר; תשס"ב, 2001).
23. איאן קרשו, היטלר, נמסיס, 1945–1936, (עם עובד; תל אביב; 2003), עמ' 309–432.
24. איאן קרשו, היטלר, הגרמנים והפתרון הסופי, (עם עובד, אופקים, יד ושם; תל אביב, ירושלים; 2007), עמ' 35–53, 65–118, 237–279.
25. איאן קרשו, הכרעות גורליות: עשר ההחלטות הגורליות ששינו את העולם 1940–1941, (עם עובד, אפקים; 2007), עמ' 447–485.
26. תום שגב, חיילי הרשע, (דומינו; ירושלים; 1987).
27. הפרוטוקול המלא של ועידת ונזה מופיע בתוך: יצחק ארד, ישראל גוטמן ואברהם מרגליות, השואה בתיעוד, (יד ושם; ירושלים; תשנ"ו), עמ' 198–208.